

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 355.364

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-2.3>**Журавльов М.В.**

ад'юнкт науково-дослідного центру воєнної історії,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5660-1660>

Салімон О.М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри
готельно-ресторанного бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1886-5868>

**ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

У статті розкрито проблеми соціального захисту військовослужбовців в Україні та тенденції щодо збереження і зміцнення їх здоров'я. У статті обґрунтовано нормативно-правове забезпечення в контексті реалізації соціального захисту військовослужбовців в Україні. Визначено особливості реалізації механізму соціального захисту військовослужбовців та їх соціальних прав крізь призму відповідного правового статусу. Розглянуто гарантії соціального забезпечення військовослужбовців, які передбачено такими законами України: «Про Збройні сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ». Показано, що система соціальних гарантій і прав військовослужбовців є невід'ємним складником механізму забезпечення обороноздатності держави, яка виокремлює можливість забезпечення прийнятним рівнем добробуту військовослужбовців, які знаходяться на службі в Збройних силах України.

Ключові слова: військовослужбовці, соціальний захист, система соціальних гарантій і прав, нормативно-правові акти, соціальне забезпечення.

**PROBLEMS OF SOCIAL PROTECTION
OF MILITARY PERSONNEL IN UKRAINE****Zhuravliov Mykola**

The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Salimon Olha

State University of Trade and Economics

The article reveals the problems of social protection of military personnel in Ukraine and trends in preserving and strengthening their health. The purpose of the article is to substantiate the normative and legal support in the context of the implementation of social protection of military personnel in Ukraine. The main tasks of the research include the determination of the peculiarities of the implementation of the mechanism of social protection of military personnel and their social rights through the prism of the corresponding legal status. The guarantees of social security of servicemen provided by the following laws of Ukraine are presented: "On the Armed Forces of Ukraine", "On social and legal protection of servicemen and their family members", "On state guarantees of social security of servicemen who are released from service in connection with the reform of the Armed Forces of Ukraine, and members of their families", "On pension provision of servicemen and persons of senior and rank-and-file members of internal affairs bodies". The conclusions show that the system of social guarantees and rights of servicemen is an integral component of the mechanism for ensuring the defense capability of the state, which distinguishes the possibility of ensuring an acceptable level of well-being of servicemen

servicing in the Armed Forces of Ukraine. It is emphasized the importance of the state's activities, which are aimed at establishing a system of social guarantees and are regulated by current legislation, which ensure the realization of constitutional rights and freedoms, and the satisfaction of the material and spiritual needs of military personnel. At the same time, the essence of social security for servicemen lies in the peculiarities of the military industry and the content of the socially significant status of servicemen, which consists in the need to provide them with adequate social security established at the legislative level.

Key words: military personnel, social protection, system of social guarantees and rights, legal acts, social security.

Постановка проблеми. Обороздатність держави в сучасних умовах терористичної збройної агресії рф зумовлена правом людини на захист, передбачених Конституцією України та міжнародним нормативно-правовим делегуванням, узгоджених Верховною Радою України. Нині на Збройні сили та відповідні військові утворення в державі покладено завдання захисту її територіальної цілісності та суверенітету. Оборона України та державна безпека крізь призму реалій початку XXI століття зумовлюють потребу в формуванні нової генерації військовослужбовців, що обумовлено удосконаленням системи захисту їхніх прав і свобод у соціометричному вимірі.

Законодавством України право людини на захист регулюється Конституцією України та Законами України «Про Збройні сили України», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», що неодноразово відмічено у працях вітчизняних учених, громадських діячів, посадових осіб, державних службовців та органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним, на разі, є механізм соціального забезпечення, який потребує більш детального аналізу щодо використання військовослужбовцями свого права на соціальний захист. Окремі аспекти нормативно-правового забезпечення про суттєвість механізму соціального забезпечення як військовослужбовців, так і громадян України, розкрито в працях Абрамова М., Алещенко В., Бойко Р., Василика О., Колодія А., Кравченко М., Марко І., Малєйна М. та інших. Однак проблема потребує подальшого визначення у соціометричному вимірі. Деталізації і конкретики потребує саме понятійно-категоріальний апарат, сформований особливостями реалізації соціального захисту військовослужбовців в умовах сучасності.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування нормативно-правового забезпечення в контексті реалізації соціального захисту військовослужбовців в Україні. До головних завдань дослідження віднесено визначення особливостей реалізації механізму соціального захисту військо-

вослужбовців та їх соціальних прав крізь призму відповідного правового статусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У довідникових виданнях зазначається, що *військовослужбовці* – це громадяни України, котрі перебувають певний час на військовій службі та користуються всією повнотою конституційних прав – політичних, культурних, соціально-економічних, особистих і релігійних. Наведене визначення вважаємо класично прийнятним у розумінні його значимості, оскільки відображає сутність та зміст правового статусу військовослужбовця, що дозволяє застосовувати до зазначеної категорії весь передбачений законодавством України спектр прав і свобод [3; 5].

Поняття «правовий захист» та «захист прав» тотожні визначенні терміну «правова захищеність», котра визначається як похідне саме від їх базових структур, що відображають високий рівень захисту громадян згідно закону, з забезпеченням їх конституційних прав і свобод з-за наявності певного правового механізму впровадження [6]. Доволі значимим є трактування цього поняття Малєйна М., котрий зазначає, що правовий захист є системою юридичних норм у запобіганні правопорушень і ліквідації їх наслідків [4; 6].

Науковець С. Алексєєва стверджує, що «правовий захист» обумовлений державно-примусовою діяльністю, яка спрямована на поновлення порушеного права в забезпеченні виконання юридичного обов'язку [1, с. 113]. Від того розуміємо, що захистом прав і свобод військовослужбовців в умовах сучасності є державно-примусова діяльність, яка делегується спеціально уповноваженими суб'єктами щодо поновлення порушеного права та у забезпеченні реалізації юридичного обов'язку, що є ключовим, оскільки право на захист визначається державою як соціальний обов'язок перед військовослужбовцями.

Водночас сутність поняття «соціальний захист» згідно теорії права все ж визначається по-різному деякими вченими. Дослідження даної дефініції ґрунтується на формулюванні її визначення, в залежності від потреб у безпеці самих військовослужбовців. Від того розуміємо, що соціальний захист є самою системою державного гарантування прав і свобод громадян України щодо матеріального забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від

них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [2; 6].

Таким чином, сутність поняття *соціального захисту* обумовлена виключно у вимірі матеріального забезпечення осіб із різним ступенем втрати працездатності, що виокремлює спектр таких осіб і може бути ширшим у соціометричному визначенні й містити склад інших соціальних груп, які потребують допомоги. Тоді як сама система соціального захисту становить сукупність законодавчо визначених соціальних, економічних, юридичних гарантій і прав, соціальних установ та інститутів, які забезпечують її реалізацію у створенні умов для підтримки життєдіяльності як військових, так і різних соціальних верств та груп населення, передусім соціально вразливих [4; 6].

Наведені гарантії передбачаються такими законами України, як [1–6]:

«Про Збройні сили України», який зазначено про визначення функцій щодо складу Збройних сил України, правових засад їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними;

«Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де розкрито основні засади державної політики в сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлення єдиної системи їх соціального та правового захисту, гарантування в політичній, економічній і соціальній сферах сприятливих умов для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни;

«Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей», що розкриває сутність правових основ забезпечення соціального захисту військовослужбовців, які звільнятимуться у зв'язку зі скороченням чисельності Збройних Сил України в ході їх реформування, та членів їхніх сімей;

«Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», щодо реалізації особами, які мають право на пенсію за цим законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України, і спрямованості на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України).

Відповідним стосовно цього є більш ґрунтовне визначення поняття соціального захисту, що розширює його виміри, в межах потреб у матеріальному забезпеченні, в комплексний і структурний правовий механізм соціального забезпечення для суб'єктів, що можуть користуватись правовим статусом [3; 5].

Водночас, зрозумілим є, що соціальний захист населення становить державну підтримку певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкової нестабільності, в забезпеченні відповідного рівня життя щодо надання фінансової,

правової, матеріальної допомоги військовослужбовцям й окремим громадянам, шляхом створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення у забезпеченні прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі й через встановлення соціальних стандартів [3; 6].

Наведені вище тлумачення поняття соціального захисту надають можливість виокремити низку важливих його ознак приналежності таких, як: комплексність, соціальна необхідність, юридична визначеність, економічний, фінансовий чи матеріальний складники. Водночас обов'язковою є саме конкретизація переліку потреб і можливостей військовослужбовців, які можуть користуватись правом на соціальний захист для покращення умов свого життя та оздоровлення (табл. 1).

Аналізуючи сутність механізму соціального захисту військовослужбовців у контексті вище зазначеного, з метою подальшої його інтерпретації в аспекті соціометричного виміру їх статусу в умовах сьогодення, зазначимо, що кожний напрям із забезпечення соціальних гарантій в Україні має свої форми та види реалізації, а саме [1; 2; 5]:

– прийнятний рівень добробуту громадянина, який здійснює трудову діяльність, забезпечується за допомогою мінімального рівня заробітної плати, її індексації, помірних податків і невтручання у підприємницьку діяльність;

– пріоритетні потреби суспільства (здобуття загальної освіти, виховання дітей і підлітків, здійснення культурно-освітньої роботи, підготовка кадрів, організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури членів суспільства), що задовольняються за кошти державного та місцевих бюджетів у формі безплатних послуг;

– громадяни у скрутних та непередбачуваних обставинах (підвищене навантаження на працездатних осіб у зв'язку з наявністю утриманців, незадовільним станом здоров'я, похилим віком, втратою роботи, кризовими явищами в економіці) підтримуються за допомогою пенсій, стипендій, грошових виплат та їх індексації, матеріальної допомоги, податкових пільг із платежів і послуг.

Поряд із цим законодавством України передбачено щодо соціального захисту військовослужбовців, де зазначено про діяльність держави, спрямовану на встановлення системи соціально-правових гарантій, які забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі, задоволення їх духовних і матеріальних потреб відповідно до особливого виду їх службової діяльності та статусу в суспільстві [1; 3]. Таким чином, особливість військової галузі та зміст соціально значущого статусу військовослужбовців разом із необхідністю надання їм належного соціального забезпечення встановлено на законодавчому рівні, а різні позиції вчених лише розкривають механізм реалізації їх

Таблиця 1

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців

№ п/п	Здоров'язберігаючі умови служби та побуту військовослужбовців
1	2
1	Створення здорових умов служби і побуту військовослужбовців
2	Встановлення і своєчасне доведення до військовослужбовців необхідних вимог безпеки, забезпечення їх виконання
3	Суворе виконання санітарних норм і вимог військових статутів щодо розміщення військовослужбовців, організації їх харчування, водопостачання та інших видів матеріального і побутового забезпечення
4	Загартування і фізичний розвиток військовослужбовців
5	Проведення спортивних занять у спеціальних секціях і командах в години, встановлені згідно розпорядку дня
6	Санітарно-гігієнічні і протиепідемічні заходи
7	Основними лікувально-профілактичними заходами є диспансеризація, амбулаторне, стаціонарне і санаторно-курортне лікування військовослужбовців
8	З метою запобігання поширенню інфекційних захворювань лікувально-профілактичні заходи, які пропонуються медичною службою, обов'язкові для виконання всіма військовослужбовцями
9	Диспансеризація включає медичний контроль за станом здоров'я особового складу, активне завчасне виявлення захворювань, вивчення умов служби і побуту військовослужбовців, виявлення факторів, які негативно впливають на їх здоров'я, проведення профілактичних і лікувально-оздоровчих заходів
10	Медичний контроль за станом здоров'я військовослужбовців здійснюється шляхом проведення: щоденного медичного спостереження за ними у процесі бойової підготовки і в побуті; медичних оглядів; поглиблених і контрольних медичних обстежень.
11	Висновок про часткове або повне звільнення військовослужбовців строкової військової служби від занять, робіт, несення служби у наряді, а офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом, – від виконання службових обов'язків дається лікарем, а у військових частинах, де лікар за штатом не передбачений, – фельдшером не більше ніж на шість діб. У разі потреби термін звільнення може бути продовжено
12	По закінченні терміну звільнення за висновком лікаря військовослужбовці мають бути направлені у разі потреби на повторний медичний огляд. Про звільнення від виконання службових обов'язків офіцерів і військовослужбовців військової служби за контрактом на підставі довідки лікаря (фельдшера) і про вихід їх на службу після хвороби оголошується в наказі по військовій частині
13	Зарахування військовослужбовців строкової військової служби на дієтичне харчування здійснюється наказом по військовій частині на термін до трьох місяців на основі висновку начальника медичної служби військової частини
14	У медичному пункті військової частини проводиться 14-денне стаціонарне лікування хворих, а також військовослужбовців, направлених з лікувальних закладів (частин) на лікування та реабілітацію

соціального захисту та соціальних прав кризь призму відповідного правового статусу в суспільстві.

Саме тому гарантована соціальна захищеність військовослужбовців у сучасних умовах створює і забезпечує престиж військової служби та комплектування Збройних сил України високопрофесійними кадрами. Від компетентнісного вирішення цієї проблеми залежатиме ефективність військової реформи, подальший розвиток армії, її боєздатність та виконання завдань щодо захисту Вітчизни. Отож необхідність належного забезпечення соціального захисту військовослужбовців вказує на їх особливий соціально-правовий статус у системі верств населення.

Висновки. Таким чином, система соціальних гарантій і прав військовослужбовців як невід'ємний складник механізму забезпечення обороноздатності держави виокремлює можливість забезпечення прийнятним рівнем добробуту військовослужбовців, які знаходяться на службі в Збройних силах України. За допомогою конкурентного рівня грошового забезпечення і сані-

тарно-курортного лікування у вільний від служби час, надання в тимчасового користування службового житла, а також за допомогою пенсій військовослужбовцям, які досягли пенсійного віку та стипендій для навчання в закладах вищої освіти Міністерства оборони України, грошових виплат, матеріальної допомоги, податкових пільг із платежів і послуг зростатиме їх правовий статус.

На підставі проаналізованих нормативно-правових актів та наукових положень щодо соціального забезпечення військовослужбовців, варто підкреслити значимість діяльності держави, що спрямована на встановлення системи соціальних гарантій та регламентується чинним законодавством, котрі забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців. Водночас сутність соціального забезпечення військовослужбовців полягає в особливості військової галузі та змісту соціально значущого статусу військовослужбовців, що полягає в необхідності надання їм належного соціального забезпечення, встановленого на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Алещенко В.І. Правове виховання у механізмі формування правової свідомості військовослужбовців Збройних Сил України : навчально-методичний посібник. Київ : НАОУ, 2008. 224 с.
2. Військове право : підручник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора Колодія А.М. Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ : НУОУ, 2016. 387 с.
3. Довідник з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, ветеранів Великої Вітчизняної війни, військової служби і військових пенсіонерів та інших громадян похилого віку в Україні / під ред. генерал-полковника Собкова В.І. Київ, 2006. 540 с.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про Збройні сили України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 9. Ст. 108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 26.05.2023).
6. Указ президента України від 22 березня 2017 року № 73/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про державну програму розвитку Збройних Сил України до 2020 року».

References:

1. Aleshchenko V.I. (2008) *Pravove vykhovannia u mekhanizmi formuvannia pravovoi svidomosti viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy* [Legal education in the mechanism of formation of legal consciousness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: NAOU, p. 224.
2. *Viiskove parvo* [Military law]: pidruchnyk (2016) / za zah. red. doktora yurydychnykh nauk, profesora Kolodiia A.M. Ministerstvo oborony Ukrainy, Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. Kyiv: NUOU, p. 387.
3. *Dovidnyk z pytan sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simej, veteraniv Velykoi Vitchyznianoї viiny, viiskovoi sluzhby i viiskovykh pensioneriv ta inshykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini* (2006) [Handbook on social protection of military personnel and their family members, veterans of the Great Patriotic War, military service and military pensioners and other senior citizens in Ukraine] / pid red. heneral-polkovnyka Sobkova V.I. Kyiv, p. 540.
4. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku (1996) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, no. 30, st. 141.
5. *Pro Zbroini syly Ukrainy* [About the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1934-XII (1992) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, no. 9, st. 108. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (accessed May 26, 2023).
6. *Ukaz prezydenta Ukrainy* [Decree of the President of Ukraine]: vid 22 bereznia 2017 roku No. 73/2017 "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku "Pro derzhavnu prohramu rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy do 2020 roku".

E-mail: o.salimon@knute.edu.ua